مجلهٔ پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت

شمارهٔ پیاپی ۶۸، بهار و تابستان، سال۱۴۰۱

Journal of research on Issues of Education

مقاله علمی پژوهشی http://isoed.ir Research Article

عنوان: شناسایی سیاست ها و اقدامات لازم برای ایجاد هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک

پرنیان تقی پور حویزی[۱]، علی اکبر شیخی فینی[۲]، محمود مهرمحمدی[۳]، سید عبدالوهاب سماوی[۴]

چکیده

هدف این مقاله شناسایی سیاست ها و اقدامات لازم برای ایجاد هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت دموکراتیک است. بدین منظور از رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی استفاده شد. میدان پژوهش، دانشگاه فرهنگیان هرمزگان و مشارکت کنندگان ۱۳ نفر از مدرسان این دانشگاه است. روش نمونه گیری ترکیبی از موارد مطلوب و گلوله برفی است. ابزار پژوهش، مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. اطلاعات با استفاده از روش تحلیل مضمون و سپس با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA در قالب ۲ مضمون فراگیر، ۸ مضمون سازمان دهنده و ۲۵ مضمون پایه تحلیل شدند. نتایج این پژوهش نشان داد سیاست ها و اقدامات اساسی برای برنامه های آماده سازی معلمان، در قالب دو مؤلفه راهبردها و راهکارهای برنامه های درسی تربیت معلم به تفکیک برنامه های درسی(برنامه درسی رسمی، غیرمستقیم، غیررسمی، بدون ساختار) و با هدف آماده سازی معلمان برای تحقق شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک در نظام آموزشی شناسایی شده اند. لذا با توجه به نتایج پژوهش مذکور، بررسی فرصت ها، امکانات و منابع موجود برای دستیابی به این اقدامات باید در دستور کار تصمیم گیرندگان و برنامه ریزان نظام آموزشی قرار گیرد. توجه ویژه به راهبردها و راهکارهای برنامه های درسی تربیت معلم به تفکیک برنامه های درسی برای آماده سازی معلمان در تحقق تربیت دموکراتیک لازم و ضروری است.

اطلاعات مربوط به مقاله

کلید واژگان سیاست ها و اقدامات، برنامه ها، آماده سازی معلمان، شایستگی، تربیت اجتماعی دموکراتیک

[۱]. دانش آموخته دکتری برنامه ریزی درسی، گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران Parnian.taghipour@yahoo.com

[۲].نویسنده مسئول: عضو هیات علمی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران fini2013@yahoo.com

[۳]. استاد گروه علوم تربیتی ،دانشگاه تربیت مدرس، ایران mehrmohammadimahmoud@gmail.com

[۴]. عضو هیات علمی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران Wahab.samavi@gmail.com

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

مقدمه

یکی از اهداف اصلی آموزش و پرورش در قرن ۲۱، دستیابی یادگیرندگان به دانش، نگرش و ارزش های دموکراتیک است(اصلان، ۲۰۱۸). شایستگی های تربیت دموکراتیک، به ترکیبی از دانش، نگرش، مهارت و تفکر شهروندی اشاره دارد(بیستا، ۲۰۱۱). از دیدگاه لارسن و مث(۲۰۲۲) معلمان در خط مقدم آموزش برای تحقق تربیت دموکراتیک هستند. بنابراین معلمان باید به دانش، مهارت و نگرش های لازم برای توسعه پایدار تربیت دموکراتیک مجهز شوند. در حقیقت، معلمان باید آموزش و پرورش خود را دموکراتیک کنند تا دانش آموزان نیز در تجربه خود، مهارتهای عملی دموکراتیک را کسب کنند(سوبا، ۲۰۱۴). دستیابی به این هدف مستلزم آماده سازی معلمان واجد صلاحیت و کفایت های لازم برای تربیت شهروندی می باشد. بنابراین تلاش بر این است که زمینه های کسب تجارب حرفه ای معلمان را فراهم آوریم تا آموزش دموکراتیک را در مدارس ارتقا دهند(پاینه، ۲۰۱۸).

با وجود این، معلمان بیان می کنند برنامه درسی تجویزی، فرهنگ تحت سلطه آزمون و استانداردهای آموزشی و حجم فشارهای کاری مانع از انتقال ارزش‌های اجتماعی به دانش‌آموزان می باشند(ویلکینز،۲۰۰۳). اریکسن(۲۰۱۸) بیان می کند به رغم اینکه معلمان می‌خواهند به آموزش دموکراسی، تفکر انتقادی، مشارکت و رشد نگرش دموکراتیک دانش آموزان بپردازند، اما معتقدند آموزش آنها همچنان تحت تأثیر دانش رسمی است، بنابراین نیاز به بررسی ساختارها و چارچوبی است که اعمال آموزشی آنها را محدود می‌کند. بررسی پژوهش های انجام شده نشان می دهد به بررسی و شناسایی عوامل مؤثر در توسعه تربیت شهروندی و تدوین الگوی شهروندی اسلامی در برنامه های درسی تا حدودی توجه شده است. نتایج پژوهش درویشی و همکاران(۱۴۰۰) نشان داد که عوامل مؤثر در توسعه تربیت شهروندی شامل؛ بینش استراتژیک، برنامه درسی مرتبط با موضوع شهروندی، معلمان متخصص و متعهد، تسهیم دانش و تجربه، توسعه و نگهداشت سرمایه انسانی، استقرار نظام ارزیابی و بازخور، فرهنگ و جو اجتماعی، حمکروایی، فرهنگ عمومی و تأمین امکانات و منابع مالی و مشارکت و شبکه سازی و همسازی مدرسه و خانواده می باشد. در همین راستا یافته های پژوهش مصطفی و همکاران(۱۳۹۷) حاکی از آن بود که آموزش و پرورش با تدوین دوره های آموزشی، معلمان را با اصول تربیت شهروند اسلامی جهت اجرا و در نظر قرار دادن در آموزش خود آماده می سازد. بنابراین باید زمینه مشارکت جدی بخش های دولتی و غیر دولتی و زمینه ها و بسترهای مناسب از لحاظ اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی به منظور بکارگیری مفهوم تربیت شهروند اسلامی در منابع و محتواهای آموزشی فراهم شود.

نتایج پژوهش ها نشان می دهد معلمان هم آگاهانه، در انتقال برنامه درسی رسمی شهروندی، و هم ناآگاهانه، با الگوبرداری از یک برنامه درسی پنهان، بر رشد شهروندی یادگیرندگان تأثیر می گذارند(دی اسچیپمستر، ۲۰۲۲). بنابراین به نظر می رسد یکی از چالش های آموزش و پرورش، شناسایی سیاست ها و راهکارهای آماده سازی معلمان جهت تحقق تربیت شهروندی دموکراتیک می باشد. بررسی پژوهش های انجام گرفته نشان می دهد به تمرکز برنامه‌های آماده‌سازی معلمان برای آموزش شهروندی توجه کافی شده است(هو و الویار،۲۰۱۲). از دیدگاه هوتامن(۲۰۱۰) ارائه درسهایی برای آموزش دموکراسی در دانشکده هایی که که معلمان را تربیت می کنند لازم و ضروری است. همچنین برای دستیابی به اهداف برنامه درسی ملی، باید معلمان آموزش دیده در مدارس به کار گرفته شوند تا زمان بیشتری را برای

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

آموزش شهروندی اختصاص دهند(گخان و همکاران، ۲۰۱۸). در حقیقت اجرای موفقیت‌آمیز آموزش شهروندی مستلزم آموزش معلمان برای اصلاحات آموزشی است(بویختسا و همکاران، ۲۰۱۳). ایرسوی(۲۰۱۴) بیان می کند اگرچه بیشتر معلمان دوره‌های مربوط به آموزش شهروندی را در طول دوره آموزش قبل از خدمت و ضمن خدمت نگذرانده‌اند، با این وجود همه معلمان موافقت دارند که آنها به آموزش حرفه‌ای مربوط به آموزش شهروندی فعال، و نحوه آموزش مسائل شهروندی نیاز دارند.

از دیدگاه استاروسی(۲۰۲۱) برنامه های آماده سازی معلمان باید در جهت تقویت باورهای دموکراتیک آنها باشد. افکار معلمان باید تغییر یابد و تئوری‌های زیربنایی جدید به‌عنوان خطوط راهنمای کلی مورد توجه قرار گیرد. بنابراین تدوین نقشه مفهومی مبتنی بر آموزش شهروندی، به معلمان کمک می‌کند بر اساس یک چارچوب برنامه درسی شهروندی عمل کنند. با تدوین و بازنگری برنامه های درسی در جهت تربیت دموکراتیک(آدیگازل و کاراگل، ۲۰۲۰) معلمان می توانند وضعیت موجود برنامه های درسی غیردموکراتیک را به چالش بکشند. در واقع برنامه های درسی موجود در مدارس باید اصلاح شود تا بسترهای جدید برای توسعه آموزش شایستگی های شهروندی فراهم گردد.

اپل و بین(۲۰۰۷) تأکید می کنند که تحقق آموزش دموکراتیک مستلزم ایجاد ساختارها و فرایندهای برنامه درسی دموکراتیک است. بنابراین ساختارآموزشی دموکراتیک می‌تواند در دستیابی به اهداف تربیت دموکراتیک در کلاس درس موثر باشد(کالینز و همکاران، ۲۰۱۹). نتایج تحقیقات نشان می دهد توجه به جایگاه برنامه های درسی در آموزش شهروندی بسیار مهم و ضروری است. ویلکینز(۲۰۰۳) معتقد است که برنامه های درسی رسمی(ثابت و برنامه ریزی شده) بر آموزش شهروندی اثرات منفی دارند. آموزش شهروندی مستلزم یادگیری فراتر از مرزهای برنامه های رسمی(برنامه ریزی شده) با معلمان، دانش آموزان و مدیران و سایر شرکت کنندگان است. بنابراین، تربیت شهروندی باید از طریق آموزش های غیررسمی(برنامه ریزی نشده) انجام شود.

در حقیقت، معلمان واجدِ شایستگی های تربیت دموکراتیک، دانش‌آموزان، والدین و همکاران را در برنامه‌ریزی و تنظیم برنامه‌ها و فعالیت‌ها با توجه به تغییرات محیط یادگیری مشارکت می دهند(کومر،۲۰۲۰). بنابراین مشارکت همه افراد(معلمان، یادگیرندگان، مدیران، والدین) در تدوین اهداف، فرایندها و روشهای آموزشی شهروندی دموکراتیک لازم و ضروری است(یواز و کاریپ، ۲۰۲۲). علاوه بر آن، عواملی شامل؛ ساختار ضمنی مدرسه، محیط و یادگیری های غیررسمی نیز بر آموزش شهروندی موثر می باشند(گورکان و دوگانای، ۲۰۲۰).. شناخت ویژگی های خاص برنامه های درسی و اجرای آن، نقش کلیدی در تقویت آموزش دموکراتیک و میزان یادگیری فراگیران دارد(آندولینا و کانکلین، ۲۰۲۰). و معلمان نیز باید دانش و مهارت لازم برای این آموزش ها را کسب کنند(گورین و همکاران، ۲۰۱۳). در واقع ما به معلمانی نیاز داریم که آمادگی لازم برای اجرای این نوع از آموزش برنامه های درسی را داشته باشند.

برنامه های آماده سازی معلمان باید در جهت توسعه توانمندی آنها در برنامه های درسی مختلف برای تحقق شایستگی های شهروندی باشد. نتایج تحقیقات نشان می دهد معلمان تمایل بیشتری برای ترویج آموزش شهروندی از طریق فعالیت های فوق برنامه داوطلبانه دارند(وینبرگ و فلیندرز، ۲۰۱۸). گبورس و همکاران(۲۰۱۵) معتقدند که با تأمل در فعالیت های فوق برنامه، به تقویت نگرش های دموکراتیک یادگیرندگان کمک می کنند. از دیدگاه تیچنر–واگنر و همکاران(۲۰۱۶) معلمان باید دانش، نگرش و توانایی لازم را برای

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

پاسخگویی به نیازهای متنوع یادگیرندگان در جهت تقویت شهروندی کسب کنند. آنها باید نیاز به تغییر شیوه های آموزشی خود را درک کنند و در تقویت مهارت های شهروندی دموکراتیک مانند حل مسئله و مشارکت اجتماعی(اهراری و همکاران، ۲۰۱۳) و تقویت و ترویج روشهای آموزشی مانند پرسشگری، تفکرانتقادی و تصمیم گیری بکوشند(توسان، ۲۰۲۰). مرجعیت معلم، ارتقای روابط استاد و دانشجو، فعال کردن دانشجویان، از روشهایی هستند که در تحقق آموزش دموکراتیک مؤثر می باشند(گومانسینگ، ۲۰۰۹).

بر این اساس، هدف از این پژوهش شناسایی سیاست ها و اقدامات لازم برای هم سویی میان برنامه‌های آماده‌سازی معلمان و شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک در نظام آموزشی کشور است تا از طریق اجرای آن، معلمان یک فضای دموکراتیک را تجربه کنند. در این پژوهش از الگوی برنامه های درسی تربیت معلم مطابق با طبقه بندی برنامه های درسی تربیت معلم مهرمحمدی(۲۰۱۶) شامل؛ برنامه درسی مستقیم(رسمی)[۱]، برنامه درسی غیر مستقیم[۲]، برنامه درسی غیر رسمی(ضمنی)[۳]و برنامه درسی بدون ساختار(پنهان)[۴]استفاده شده است. منظور از برنامه درسی مستقیم(رسمی)، یادگیری در قالب یک برنامه آموزشی مرسوم مطابق با برنامه درسی صریح است. برنامه درسی غیرمستقیم، بر یک هدف یادگیری علاوه بر اهداف مستقیم یادگیری تأکید دارد. در برنامه درسی غیررسمی(ضمنی)، یادگیری از طریق فعالیت های فوق برنامه داوطلبانه و اختیاری دنبال و تقویت می شود. منظور از برنامه درسی بدون ساختار(پنهان)، آنچه یادگیرندگان به طور ناخواسته یاد می گیرند. در پژوهش حاضر تلاش شده است تا در یک بررسی کیفی انواع سیاست ها و اقدامات لازم برای هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک مطابق با الگوی برنامه های درسی تربیت معلم در نظام آموزشی مورد شناسایی قرار گیرد.

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش، به منظور بررسی و شناسایی سیاست ها و اقدامات لازم برای ایجاد هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک، مطالعه پدیدارشناختی با متخصصان برنامه درسی صورت گرفته است. با توجه به این که در این پژوهش به بررسی نظرات و تجارب افراد می پردازیم، لذا رویکرد پژوهش کیفی و روش آن پدیدار شناسی است. در پدیدارشناسی، پدیدارنگار در مورد گروهی از معلمان به پژوهش خواهد پرداخت تا تصورات و برداشت های متفاوت آنها را بررسی و طبقه بندی کند. این روش مستلزم مصاحبه با افراد متفاوت است برای این که تعیین کند که چرا و چگونه افراد با مسأله ای که پژوهشگر مطرح می کند به گونه متفاوت مواجه می شوند. بنابراین با توجه به مسأله پژوهش، استفاده از روش پدیدار شناسی جهت شناسایی و درک عمیق و واقعی تجربیات معلمان، موجه خواهد بود.

[۱] -Direct curriculum
[۲] -Indirect curriculum
[۳] -Non-formal curriculum
[۴]-Unstructured curriculum

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

جامعه آماری در این پژوهش، دانشگاه فرهنگیان هرمزگان و نمونه ۱۳ نفر ازمدرسان این دانشگاه است. روش نمونه گیری نیز ترکیبی از نمونه گیری موارد مطلوب و گلوله برفی است. در روش نمونه گیری موارد مطلوب، این امکان برای پژوهشگر فراهم می شود که با انتخاب تعداد کمی از موارد غنی، اطلاعات و دانش عمیقی از پدیده مورد نظر بدست آورد. در روش نمونه گیری گلوله برفی، پژوهشگر برای دسترسی به داده های غنی تر از کمک شرکت کنندگان برای انتخاب افرادی که می توانند داده های بیشتری در اختیار او قرار دهند استفاده می کند(ابوالمعالی،۱۳۹۱). پس از هر مصاحبه و تحلیل داده های جمع آوری شده، اشباع نظری تعیین کننده کفایت نمونه گیری بود. در این پژوهش، روش و ابزار جمع آوری اطلاعات برای بررسی و شناسایی سیاست ها و اقدامات مورد نظراستادان، مصاحبه نیمه ساختار یافته است. در این نوع مصاحبه، سؤال ها از قبل طراحی می شوند و در واقع هدف کسب اطلاعات عمیق از مصاحبه شوندگان است و پاسخ های مصاحبه شوندگان، سبب مطرح کردن سؤال های بیشتر توسط مصاحبه کننده خواهد شد.

نقشه راه مصاحبه در این پژوهش، الگوی برنامه های درسی تربیت معلم است که شامل؛ برنامه درسی مستقیم(رسمی)، برنامه درسی غیرمستقیم، برنامه درسی غیررسمی(ضمنی) و برنامه درسی بدون ساختار(پنهان) می باشد. بنابراین سؤالات مصاحبه با توجه به این الگو تنظیم شده است. در این مرحله، پژوهشگر فایل مکتوب سؤالات مصاحبه را که شامل توضیحاتی برای تبیین و شفاف سازی سؤالات بود برای تمام استادان ارسال کردند. مکان و زمان مصاحبه، توسط مصاحبه شوندگان تعیین شد. پس از انجام مصاحبه، فایل صوتی ضبط شده، به صورت مکتوب تنظیم شد و برای استادان راهنما و مشاور ارسال شد تا براساس راهنمایی و نقد و نظر آنها، مصاحبه ها با کیفیت بهتری انجام شود.

در این پژوهش، برای تحلیل داده های حاصل از مصاحبه، از روش تحلیل مضمون استفاده شد. روش تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده های کیفی می باشد(براوون و کلارک، ۲۰۰۶). در حقیقت تحلیل مضمون، با کدگذاری و تعیین مفاهیم کلیدی و مقوله های اصلی و خلاصه سازی با استفاده از نرم افزار MAXQDA برای تحلیل داده ها انجام شده است. برای روایی از تکنیک بررسی مداوم و تکنیک کسب اطلاعات دقیق موازی استفاده شده است. بدین صورت که به بررسی مداوم مدل از طریق داده ها اقدام شد و مدل به دست آمده در این قسمت به متخصصان برنامه درسی ارائه شده و آنها صحت آن را بررسی نمودند. در این پژوهش برای محاسبه پایایی از روش هولستی استفاده شده است. به این صورت که پس از کدگذاری متن مصاحبه ها توسط محقق و جرح و تعدیل و اعتباریابی کدهای استخراج شده، فرایند کدگذاری توسط شخص دیگری که شناخت کافی در تحلیل مضمون داشته انجام گرفت و نتیجه کدگذاری دو کدگذار با هم مقایسه شد.

$$Pao = 2M/ (n_1+n_2) \rightarrow 2\times 242/ (340+225) = 0.85$$

که در آن p_{ao} به معنی درصد توافق مشاهده شده (ضریب پایایی)، M تعداد توافق در دو مرحله کدگذاری و n_1 تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله اول و n_2 تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله دوم است. این رقم میان صفر(هیچ توافق) تا یک (توافق کامل) متغییر است. لذا نتیجه محاسبه نشان می دهد که نتایج تحلیل از قابلیت اعتماد بالایی برخوردار است.

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

یافته‌های پژوهش

به منظور دست یابی به پاسخ مسئله پژوهش، یافته های حاصل از مصاحبه با متخصصان برنامه درسی با استفاده از روش تحلیل مضمون تحلیل شدند. در جدول(۱) تعداد مضامین سازمان دهنده و پایه هر یک از مؤلفه ها ذکر شده است. در جدول(۲) نیز مضامین فراگیر، سازمان دهنده، پایه و کدهای اولیه ارائه شده است. در ادامه به بررسی هرکدام از مؤلفه ها می پردازیم.

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف شناسایی سیاست ها و اقدامات اساسی برای هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک انجام شد. نتایج این پژوهش نشان داد سیاست ها و اقدامات اساسی برای برنامه های آماده سازی معلمان، در قالب دو مؤلفه راهبردها و راهکارهای برنامه های درسی تربیت معلم ارائه شده است. این راهبردها و راهکارها به تفکیک برنامه های درسی و با هدف آماده سازی معلمان برای تحقق شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک در نظام آموزشی شناسایی شده اند. هر یک از این راهبردها و راهکارها در ادامه مورد بحث قرار گرفته است.

راهبردهای برنامه های درسی تربیت معلم:

با توجه به جدول (۲)راهبردهای شناسایی شده در برنامه های درسی مستقیم(رسمی) تربیت معلم شامل؛ ساختارشکنی ذهنی برنامه ریزان نسبت به استاد و دانشجو، بازنگری برنامه ریزان در تعریف دانش، تغییر و ساختارشکنی مفاهیم و تعاریف ایدئولوژیک، اصلاح قوانین، دستورالعمل ها و بخشنامه های آموزشی، اتخاذ سیاست تمرکززدایی در تصمیم گیری ها و سیاست غنی سازی برنامه ها بر اساس محتوی دموکراتیک می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش آدیگازل و کاراگل(۲۰۲۰) مبتنی بر تدوین و بازنگری برنامه های درسی در جهت تربیت دموکراتیک همسو می باشد. برنامه های درسی رسمی باید بر ارزشهای شهروندی دموکراتیک تمرکز داشته باشد. بنابراین بر اهمیت توسعه واحدهای برنامه درسی که به طور خاص به شهروندی تمرکز دارند تأکید می شود. از دیدگاه اقبالی(۱۴۰۰) با ایدئولوژی زدایی از تعاریف مؤلفه های اساسی برنامه درسی می توان به خلق و تولید یک برنامه درسی دموکراتیک در عرصه آموزش رسمی امیدوار بود. بنابراین با باز تعریف و بازآفرینی دانش به مثابه آنچه محصول تعامل و کنش های جمعی اساتید و دانشجویان است، می توان بستر خلق برنامه درسی دموکراتیک را فراهم آورد.

یافته های پژوهش حاضر در اتخاذ سیاست تمرکززدایی در تصمیم گیری ها با نتایج پژوهش یواز و کاریپ(۲۰۲۲) مبتنی بر اینکه مشارکت همه افراد(معلمان، یادگیرندگان، مدیران، والدین) در تدوین اهداف، فرایندها و روشهای آموزشی شهروندی دموکراتیک لازم و ضروری است همسو می باشد. همچنین با نتایج پژوهش کومر(۲۰۲۰) مبنی بر اینکه دانش‌آموزان، والدین و همکاران باید در برنامه‌ریزی و تنظیم برنامه‌ها و فعالیت‌ها با توجه به تغییرات محیط یادگیری مشارکت کنند؛ همسو می باشد. حمد(۲۰۱۰) نیز معتقد است که مشارکت همه ذینفعان در فرایندهای تصمیم گیری، محیطی دموکراتیک ایجاد می کند. بنابراین مدیران و رهبران آموزش و پرورش باید بدانند همه

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

سیاست ها به ویژه سیاست های آموزش شهروندی، مفاهیم و برنامه های درسی به نفع یادگیرندگان نیست بنابراین باید درباره آنها گفت و گو کرد و آنها را به چالش کشید.

طبق یافته های این پژوهش راهبردهای برنامه درسی غیرمستقیم تربیت معلم شامل؛ توانمندسازی مدرسان در تسهیل گری آموزش شایستگی ها و تعیین میزان سنجش برنامه ها بر اساس نظر دانشجویان می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش تیچنر–واگنر و همکاران(۲۰۱۶) مبتنی بر اینکه مدرسان باید دانش، نگرش و توانایی لازم برای پاسخگویی به نیازهای متنوع یادگیرندگان برای مشارکت مدنی و تقویت شهروندی را کسب کنند همسو می باشد. هاردن و کراس بای(۲۰۰۰) معتقدند مدرسان به عنوان تسهیلگران یادگیری، یادگیرندگان را ترغیب می کنند تا در فرایند یادگیری، مسئولیت پذیر باشند. بنابراین با تغییر در نقش آنها به عنوان تسهیل گر آموزش، ارتقاء یادگیری همه یادگیرندگان با دامنه وسیعی از نیازهای متعدد آنها محقق خواهد شد. با افزایش سطح مشارکت یادگیرندگان در برنامه ریزی درسی، می توان محیطی دموکراتیک ایجاد کرد. بنابراین مشارکت یادگیرندگان سبب می شود تا مدرسان در طراحی اهداف و برنامه های درسی شهروندی توانمند شوند.

طبق یافته های این پژوهش راهبردهای برنامه درسی غیررسمی(ضمنی) تربیت معلم شامل؛ تغییر در تفکر حاکم بر دانشگاه نسبت به فعالیت های فوق برنامه و تعدیل و اصلاح برنامه ریزی های دانشگاه می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش گبورس و همکاران(۲۰۱۵) مبتنی بر اینکه برنامه ریزان با ایجاد فرصت برای تأمل در فعالیت های فوق برنامه، به تقویت نگرش های دموکراتیک یادگیرندگان کمک می کنند همسو می باشد. فعالیت های فوق برنامه، زمانی تحقق می پذیرد که یک مربی از طرف مدیران و مسئولان برنامه ریزی، آزادی عمل داشته باشد، تا مقررات و ضوابط دست و پا گیر را حذف نماید. این کار زمانی تحقق می پذیرد که بتوان ضوابط و مقررات قابل اجرایی را تنظیم و اجرا نمود. مسلما دانشگاه هایی که در این جهت بی توجه باشند، در حقیقت دانشجویان را از یک منبع غنی تجربه آموزش محروم کرده اند(کریمیان، ۱۳۸۲).

یافته های پژوهش حاضر نشان داد یکی از راهبردهای برنامه درسی غیررسمی(ضمنی)، تعدیل و اصلاح برنامه ریزی های دانشگاه می باشد. در همین راستا(یواز و کاریپ، ۲۰۲۲) معتقدند برای توسعه پروژه شهروندی دموکراتیک، طراحی فعالیت ها و برنامه های آموزشی برای مناطق مختلف بر اساس نیاز آنها توصیه می شود که با یافته های پژهش حاضر همسو می باشد. در واقع، یکی از موانع دستیابی به تحقق شهروندی دموکراتیک، نادیده گرفتن تنوع قومی یادگیرندگان می باشد که باید توسط برنامه ریزان آموزشی دانشگاه بازنگری شود.

یافته های این پژوهش نشان داد راهبردهای برنامه درسی بدون ساختار(پنهان) تربیت معلم شامل؛ تغییر در جو سازمانی و ساختار دانشگاه، توانمندسازی رفتار و عمل دموکراتیک مدرسان، توانمندسازی مدرسان در سطح نظر و گزینش مدرسان و کارکنان بر اساس معیار شایستگی می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش اپل و بین(۲۰۰۷) که تأکید دارند آموزش دموکراتیک مستلزم ایجاد ساختارها و فرایندهای دموکراتیک است همسو می باشد. همچنین با نتایج پژوهش کالینز و همکاران(۲۰۱۹) مبتنی بر اینکه ساختارآموزشی دموکراتیک می‌تواند در دستیابی به اهداف تربیت دموکراتیک در کلاس درس مؤثر باشد همسو است. بنابراین باید توجه داشت که یادگیری دموکراسی

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

در یک محیط استبدادی و ضد دموکراتیک امکان پذیر نیست(کاراکاس، ۲۰۱۷) زیرا رفتار غیردموکراتیک معلمان سبب ایجاد نگرش منفی یادگیرندگان نسبت به آموزش دموکراتیک و مانع بروز رفتارهای دموکراتیک آنها می شود(توسان، ۲۰۲۰). در حقیقت برنامه های آموزش معلمان باید بر توسعه نگرش دموکراتیک آنها تمرکز داشته باشد تا بتوانند شیوه های دموکراتیک را در کلاس درس اجرا کنند. آموزش شهروندی باید شامل تجربیات عملی به جای آموزش مبتنی بر محتوا باشد. به این معنا که معلمان باید از گفت وگو درباره آموزش دموکراتیک به عمل دموکراتیک روی آورند و بتوانند" اصول تربیت دموکراتیک در عمل" را در کلاس درس اجرا کنند.

راهکارهای برنامه های درسی تربیت معلم:

با توجه به جدول(۲) راهکارهای شناسایی شده در برنامه های درسی مستقیم(رسمی) تربیت معلم شامل؛ برگزاری دوره های آموزشی کوتاه مدت(ضمن خدمت)، توانمندسازی استادان در اجرای روشهای آموزش دموکراتیک، توانمندسازی استادان در اجرای روشهای ارزشیابی و تغییر چیدمان فضای فیزیکی کلاس درس می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش سوبا(۲۰۱۴) مبتنی بر اینکه یکی از راه‌های اصلی برنامه های آماده‌سازی معلمان به‌عنوان مربیان دموکراتیک، گذراندن دوره‌های آموزشی مبتنی بر دانش، مهارت و توانایی‌های اساسی در تربیت دموکراتیک می باشد همسو می باشد. نتایج تحقیقات نشان می دهد فرصتهای متعددی برای معلمان در دوره های آموزشی آکادمیک وجود دارد تا به جنبه های متفاوت در آموزش دموکراسی توجه نمایند و مهارت های لازم را برای ایجاد مناسب ترین محیط یادگیری برای پرورش دموکراتیک یادگیرندگان کسب کنند. یافته های پژوهش حاضر در مؤلفه تغییر چیدمان فضای فیزیکی کلاس درس، با نتایج پژوهش اقبالی(۱۴۰۰) که بیان می کند فضای اجتماعی و فیزیکی کلاس درس، فرصت هایی برای تمرین و توسعه کنش های دموکراتیک فراهم می کند همسو می باشد. بنابراین برای دستیابی به تربیت انسان مسئول، نقاد و مشارکت جو و کمک به ساختن جامعه دموکراتیک باید به این مؤلفه توجه داشت. علاوه بر این فضای کلاس باید دموکراتیک و گفتمانی باشد و امکان انجام کارهای عملی و بحث و گفت و گو بین دانشجویان را تسهیل کند.

طبق یافته های این پژوهش راهکارهای برنامه درسی غیرمستقیم شامل؛ توانمندسازی استادان در بازنگری خلاقانه روشهای آموزشی و توسعه توانمندی های استادان در برنامه ریزی و حل مسأله می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش توسان(۲۰۲۰) مبتنی بر اینکه معلمان برای تحقق آموزش دموکراتیک باید در تقویت و ترویج روشهای آموزشی مانند پرسشگری، تفکرانتقادی، تصمیم گیری بکوشند همسو می باشد. همچنین با نتایج پژوهش اهراری و همکاران(۲۰۱۳) مبنی بر اینکه معلمان باید نیاز به تغییر شیوه های آموزشی خود را درک کنند و مهارت های شهروندی دموکراتیک مانند حل مسئله و مشارکت اجتماعی را از طریق شرکت در دوره های آموزشی کسب کنند همسو می باشد.

یافته های این پژوهش نشان داد راهکارهای برنامه درسی غیر رسمی(ضمنی) شامل؛ ترویج فرهنگ مشارکت در فعالیت های فوق برنامه، توانمندسازی استادان در هدایت علایق و نیازهای یادگیرندگان می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش وینبرگ و فلیندرز(۲۰۱۸) مبتنی بر اینکه معلمان تمایل بیشتری برای ترویج آموزش شهروندی از طریق فعالیت های فوق برنامه داوطلبانه دارند همسو می باشد.

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

ماسونی(۲۰۱۱) معتقد است معلمان باید از اثرات مثبت فوق برنامه ها آگاه باشند تا فعالیت های فوق برنامه در آموزش و پرورش به خوبی گنجانده شود. یکی از مهارت های لازم و ضروری معلمان برای هدایت فعالیتهای فوق برنامه، آشنایی با چگونگی برانگیختن دانش آموزان به شرکت در فعالیت های فوق برنامه می باشد. همچنین از آثار مثبت فعالیتهای فوق برنامه، پرورش روحیه همکاری و تعاون از طریق فعالیتهای جمعی، پرورش مهارتهای زیست مسالمت آمیز از طریق آموزش تحمل عقاید مخالف و ایجاد روحیه جمعی می باشد که حاکی از نقش برجسته فعالیت های غیر رسمی فوق برنامه در تربیت شهروندی است. بنابراین از طریق توانمندسازی معلمان در هدایت فعالیتهای فوق برنامه می توان روند غیررسمی تربیت شهروندی را بهبود بخشید.

طبق یافته های این پژوهش راهکارهای برنامه درسی بدون ساختار(پنهان) شامل؛ آگاه سازی استادان از پیامدهای اجرای برنامه درسی در کلاس، توانمندسازی استادان در تعامل با دانشجویان و توانمندسازی استادان در استفاده از ظرفیت فضای مجازی می باشد. یافته های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش گومانسینگ(۲۰۰۹) مبتنی بر اینکه تقویت و ارتقای روابط استاد و دانشجو در تحقق آموزش دموکراتیک مؤثر می باشد همسو است. بنابراین یادگیرندگان اگر احساس کنند روابط آنها با معلم شان بر مبنای پاسخگویی به خواسته آنها، انصاف و احترام متقابل است در فرایندهای آموزشی مشارکت بهتری خواهند داشت.

یکی از راهکارهای برنامه درسی بدون ساختار(پنهان) توانمندسازی استادان در استفاده از ظرفیت مجازی است. نتایج تحقیقات نشان می دهد معلمان مهارت کافی برای استفاده از تکنولوژی های آموزشی ندارند(انوکسون و ریبائوس، ۲۰۲۱) که با یافته های پژوهش حاضر مبنی بر توانمندی استادان در استفاده از ظرفیت مجازی ناهمسو می باشد. در واقع معلمان به دلیل عدم مهارت و آشنایی با برنامه های درسی فناورانه، علاقه زیادی برای مشارکت در تولید برنامه های درسی فناورانه ندارند.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد اقدامات و سیاست های لازم و اساسی برای هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت دموکراتیک شامل؛ دو مؤلفه راهکارها و راهبردهای برنامه درسی تربیت معلم می باشد. این راهبردها و راهکارها به تفکیک الگوی برنامه های درسی تربیت معلم(برنامه درسی رسمی، برنامه درسی غیرمستقیم، برنامه درسی غیر رسمی(ضمنی)، برنامه درسی بدون ساختار یا پنهان) ارائه شده است. طبق یافته های این پژوهش، برای آماده سازی برنامه های معلمان جهت تحقق شایستگی های تربیت دموکراتیک ، توجه ویژه به راهبردها و راهکارهای برنامه های درسی تربیت معلم لازم و ضروری است. البته جهت اجرای چنین برنامه هایی، بررسی فرصت ها، امکانات و منابع موجود باید در دستور کار تصمیم گیرندگان و برنامه ریزان نظام آموزشی قرار گیرد.

نتایج تحقیقات نشان می دهد که اگر چه سیستم آموزشی آزمون محور، ساختار و فرهنگ سنتی مدارس، قوانین و مقررات و ضعف های ساختاری بر اجرای آموزش شهروندی توسط معلمان تأثیرات منفی داشته است. اما امروزه شواهد، ترویج شیوه ها و ساختارهایی را که به کسب تجربه دموکراتیک یادگیرندگان کمک می کند، نشان می دهد. بنابراین باید به معلمان فرصت دهیم تا برای ایجاد فضایی دموکراتیک تمرین و برنامه ریزی کنند. در حقیقت، می توان گفت که تنظیم مجدد کتاب های درسی، برنامه های آموزشی، فعالیت های درون کلاسی و خارج از کلاس برای تحقق شایستگی های تربیت دموکراتیک مفید خواهد بود. هنگامی که معلم به آموزش و توسعه شایستگی های

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

دموکراتیک می پردازد، می تواند محیط مناسبی را برای دستیابی به انواع یادگیری در کلاس ایجاد کند. در حقیقت، رویکردها و سیاست های آماده سازی معلمان در جهت کسب شایستگی های دموکراتیک سبب می شود تا معلمان در انتخاب، طراحی و توسعه موقعیت های یادگیری متناسب با نیازهای یادگیرندگان توانمند شوند. بنابراین اهتمام برنامه ریزان و دست اندرکاران آموزشی به تدوین برنامه‌های آماده‌سازی معلمان در جهت دستیابی به شایستگی های تربیت دموکراتیک ضرورت دارد.

پیشنهادهای پژوهش

۱–در این پژوهش به بررسی و شناسایی سیاست ها و اقدامات لازم برای ایجاد هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت اجتماعی دموکراتیک در نظام آموزش عالی ایران پرداخته شد. پیشنهاد می شود در پژوهشهای آینده تجربه کشورهای دیگر در آماده سازی معلمان برای برخورداری از این شایستگی ها نیز بررسی شود.

۲–پژوهش حاضر بر شناسایی سیاست ها و اقدامات لازم برای هم سویی میان برنامه های آماده سازی معلمان و شایستگی های تربیت دموکراتیک در آموزش عالی متمرکز بوده است و پژوهش های مرتبط با دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه مورد بررسی قرار نگرفته است. به پژوهشگران علاقمند پیشنهاد می شود در مطالعات آینده تربیت دموکراتیک را در ساحت های دیگری به جز آن چه در این مطالعه بررسی شده است به ویژه در مقطع ابتدایی و متوسطه مورد بررسی قرار دهند.

۳–در این پژوهش سیاست ها و اقدامات لازم برای کسب شایستگی های تربیت دموکراتیک از دیدگاه استادان دانشگاه فرهنگیان هرمزگان بررسی شد. پیشنهاد می شود در پژوهش های آینده، به تجربه استادن دانشگاه فرهنگیان استان های دیگر در کسب شایستگی های دموکراتیک نیز پرداخته شود.

محدودیت‌های پژوهش

۱– به رغم اینکه نتایج پژوهشها نشان داده است که هیچ مانع اساسی و غیر قابل رفعی در برابر روند دموکراتیک شدن نظام آموزشی وجود ندارد. اما به دلیل اعتقاد برخی استادان به ساختار متمرکز نظام آموزشی، از تحقق شایستگی های تربیت دموکراتیک نا امید و دلسرد بودند.

۲– عدم آگاهی و باورپذیری برخی از استادان به تربیت اجتماعی دموکراتیک در نظام آموزشی ایران، سبب شد که پژوهشگر در فرایند مصاحبه، زمان قابل توجهی را به بیان اهمیت و ضرورت اجرای تربیت دموکراتیک اختصاص داد.

۳– به دلیل باور و اعتقاد برخی از استادن به ساختار ایدئولوژیک دانشگاه فرهنگیان، و ترس از دست دان موقعیت شغلی شان، برای مشارکت در مصاحبه و پاسخ به سؤالات رغبت چندانی نشان نمی دادند.

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

۴- به رغم اهمیت موضوع تربیت دموکراتیک در آموزش پرورش، پژوهش حاضر به عنوان نخستین پژوهش به منظور شناسایی سیاست های لازم برای تحقق تربیت دموکراتیک در نظام آموزشی ایران بود. فقدان پژوهشی که بتوان از اقدامات و دستاوردهای آن برای غنی تر ساختن فرایند تحقیق بهره برد سبب شد تا پژوهشگر زمان بیشتری را برای انجام پژوهش اختصاص دهد.

منابع

ابوالمعالی خدیجه.(۱۳۹۱). پژوهش کیفی از نظریه تا عمل. تهران. انتشارات علم.

اقبالی علی.(۱۴۰۰). نقادی وضعیت آموزش عالی در ایران با تأکید بر کلاس رهایی بخش. پایان نامه دکتری. دانشگاه خوارزمی.

کریمیان جهانگیر.(۱۳۸۲). توصیف برنامه ها، تشکیلات، نیروی انسانی، بودجه و امکانات فوق برنامه ورزشی دانشگاه ها از دیدگاه مدیران و ارائه راهکارهای اجرایی، رساله دکتری، تهران: دانشگاه تربیت معلم.

گلکاری سمیه.(۱۴۰۰). طراحی الگوی برنامه درسی تربیت رسانه ای دانشجومعلمان. پایان نامه دکتری. دانشگاه بیرجند.

درویشی لیلا، جعفری پریوش، سلیمانی نادر.(۱۳۹۷). آسیب شناسی عوامل مؤثر در پرورش شایستگی های شهروندی دانش آموزان دوره متوسطه. فصلنامه اندیشه های نوین تربیتی. دوره ۱۴، شماره ۲.

مصطفی جمال الدین، صمدی معصومه، ایزدی مهشید، انصاریان فهیمه، رستمی بشمنی مجید.(۱۳۹۷). فراترکیبی بر الگوی تربیت شهروندی اسلامی مبتنی بر پژوهش های تجربی. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت. شماره۴۲. صفحات ۸۰-۶۵.

Ahrari, S., Othman, J., Hassan, M., Samah, B. A., & D'Silva, J. L. (2013). Role of Social Studies for Pre-Service Teachers in Citizenship Education. *International Education Studies*, *6*(12), 1-8.

Adıgüzel, O. C., & Karagöl, İ. (2020). A study on the primary education curricula in the context of socialization, multiculturalism and democratic values.

Andolina, M. W., & Conklin, H. G. (2020). Fostering democratic and social-emotional learning in action civics programming: factors that shape students' learning from Project Soapbox. *American Educational Research Journal*, *57*(3), 1203-1240.

Aslan, S. (2018). The Relationship between Critical Thinking Skills and Democratic Attitudes of 4th Class Primary School Students. International Journal of Progressive Education, 14(6), 61-69.

Biesta, G. J. (2011). *Learning democracy in school and society: Education, lifelong learning, and the politics of citizenship*. Springer Science & Business Media.

Beane, J. A. (Ed.). (2007). *Democratic schools: Lessons in powerful education*. Heinemann.

Boikhutso, K., Dinama, B., & Kgotlaetsile, M. F. (2013). Secondary School Teacher's Perceptions of the Role of Social Studies in Fostering Citizenship Competencies. Journal of Education and Training Studies, 1(2), 126-135.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology, 3(2), 77-101.

Collins, J., Hess, M. E., & Lowery, C. L. (2019). Democratic spaces: How teachers establish and sustain democracy and education in their classrooms. Democracy and Education, 27(1), 3.

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

De Schaepmeester, L., van Braak, J., & Aesaert, K. (2022). Teach what you preach? The relationship between teachers' citizenship beliefs and citizenship education in the classroom. *The Journal of Social Studies Research*, *46*(4), 363-378.

Enochsson, A. B., & Ribaeus, K. (2021). "Everybody has to get a Chance to Learn": Democratic Aspects of Digitalisation in Preschool. *Early Childhood Education Journal*, *49*(6), 1087-1098.

Eriksen K(2018) Bringing Democratic Theory into Didactical Practice.Concepts of Education for Democracy Among Norwegian Pre-service Teachers 49:393–409.

Ersoy, A. F. (2014). Active and democratic citizenship education and its challenges in social studies classroom. *Eurasian Journal of Educational Research*, *55*(55), 1-19.

Geboers, E., Geijsel, F., Admiraal, W., & Ten Dam, G. (2015). Citizenship orientations and knowledge in primary and secondary education. Social Psychology of Education, 18(4), 749-767.

Gokhan, Onal., Cemil,Ozturk., Seyfi, Kenan. (2018). Teachers' perspective on citizenship education in England. Education and Science, Vol (43), No (196). PP, 243-256.

Gürkan, B., & DOĞANAY, A. (2020). Factors affecting citizenship education according to perceptions and experiences of secondary-school teachers. *Turkish Journal of Education*, *9*(2), 106-133.

Guérin, L. J. F., Van der Ploeg, P. A., & Sins, P. H. M. (2013). Citizenship education: the feasibility of a participative approach. Educational Research, 55(4), 427-440.

Goomansingh, Romona Vivica. (2009). Using Critical Pedagogy to Education for Democracy in the Graduate Classroom, Dissertation for Doctor of Philosophy, Institute for Studies in Education. University Toronto.

Hammad, W. (2010). Teachers' perceptions of school culture as a barrier to shared decision-making (SDM) in Egypt's secondary schools. *Compare*, *40*(1), 97-110.

Harden, R,M, & Crosby, J,R. (2000). The good teacher is more than lecturer the twelve roles of the teacher, AMEE Medical education guide no 20, Medical Teacher 22(4),PP 334-347.

Hotaman, D. (2010). Demokratik eğitim: Demokratik bir eğitim programı. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *3*(1).

Karakus, M. (2017). An Investigation of Students' Perceptions about Democratic School Climate and Sense of Community in School. *Universal Journal of Educational Research*, *5*(5), 787-790.

Kumar, P. (2020). Need to acquire democratic competency by Teacher Educator in Global Scenario. *Available at SSRN 3683468*.

Larsen, E., & Mathé, N. E. H. (2022). Teachers' perceptions of their schools' democratic character. *Scandinavian journal of educational research*, 1-17.

Massoni,E. (2011). Positive Effects of Extra Curricular Activities on Students. ESSAI, Vol. 9.2011, Art. Pp, 27.

Mehrmohammadi, Mahmoud (2016) How many curricula teacher education institutes teach toward a new taxonomy? University of Malaya (UM) Joint seminar on teacher education January7th 2016.].

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

Payne, K. A. (2018). Democratic teachers mentoring novice teachers: Enacting democratic practices and pedagogy in teacher education. *Action in Teacher Education*, *40*(2), 133-150.

Stavroussi, P., Didaskalou, E., & Greif Green, J. (2021). Are Teachers' Democratic Beliefs about Classroom Life Associated with Their Perceptions of Inclusive Education?. *International Journal of Disability, Development and Education*, *68*(5), 627-642.

Subba, D. (2014). Democratic values and democratic approach in teaching: A perspective. *American Journal of Educational Research*, *2*(12), 37-40.

Tosun, F. Ç. (2020). Democratic Faculty of Education for Democratic Education. *Educational Administration: Theory & Practice*, *26*(3), 495-518.

Tichnor-Wagner, A., Parkhouse, H., Glazier, J., & Cain, J. M. (2016). Expanding approaches to teaching for diversity and justice in K-12 education: Fostering global citizenship across the content areas. *Education Policy Analysis Archives*, *24*(59), n59.

Weinberg, J., & Flinders, M. (2018). Learning for democracy: The politics and practice of citizenship education. British Educational Research Journal, 44(4), 573-592.

Wilkins, C. (2003). Teachers and young citizens: teachers talk about their role as social educators. *Westminster Studies in Education*, *26*(1), 63-75.

Yavuz Tabak, B., & Karip, E. (2022). Democratic school culture: Investigating an educational practice of democracy in schools a study on democratic citizenship and human rights education project in Turkey. *Leadership and Policy in Schools*, *21*(4), 856-875.

جدول(۱): فراوانی مضامین سازمان‌دهنده و پایه

مضامین فراگیر	تعداد مضامین سازماندهنده	تعداد مضامین پایه
راهبردهای برنامه درسی تربیت معلم	۴	۱۴
راهکارهای برنامه درسی تربیت معلم	۴	۱۱

جدول(۲): مضامین فراگیر، سازمان‌دهنده، پایه و کدهای اولیه

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	کد اولیه
		ساختارشکنی ذهنی برنامه ریزان نسبت به استاد و دانشجو	تجدید نظر در تعاریف استاد و دانشجو توسط برنامه ریزان به رسمیت شناختن استاد و دانشجو به جای شئ انگاری توجه به نیازهای استاد و دانشجو به مثابه انسان نه شئ به رسمیت شناختن دانشجو به عنوان انسان صاحب اندیشه توجه به زیست جهان استاد و دانشجو در تصمیم گیری ها تغییر نگاه برنامه ریزان نسبت به استاد و دانشجو به رسمیت شناختن تجربه ها، خواست و نیازهای دانشجویان
		بازنگری برنامه ریزان در تعریف دانش	بازآفرینی، بازنگری و اصلاح دانش توسط برنامه ریزان اجتناب از نگاه پوزیتویستی و تجویزی نسبت به دانش بازنگری برنامه ریزان باالادستی در تعریف انسان و دانش

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

راهبردهای برنامه درسی تربیت معلم	راهبردهای برنامه درسی رسمی		بازآفرینی و تقدس زدایی از متون و محتوی آموزشی
		تغییر و ساختارشکنی مفاهیم و تعاریف ایدئولوژیک	ساختارشکنی مفاهیم در روشهای آموزشی ریسک پذیری، خلاقیت در ایجاد مفاهیم خارج از مرزهای ایدئولوژیک کنجکاوی درباره ایده ها و قوانین آموزشی حاکم بر نظام آموزشی بازاندیشی و نقادی تعاریف و برنامه های درسی موجود تغییر تعاریف ایدئولوژیک در روشهای آموزشی
		اصلاح قوانین، دستورالعمل ها و بخشنامه های آموزشی	تغییر برنامه از بالا به پایین و تجویزی به تعاملی و مشارکتی ایجاد تغییر در سرفصل ها و برنامه های آموزشی دمیدن روح زیست دموکراتیک در تمام برنامه های درسی تنظیم و تطابق هدف، محتوی، روش و ارزشیابی با روح دموکراتیک

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

		اتخاذ سیاست عدم تمرکز(تمرکز زدایی) در تصمیم گیری های برنامه درسی	بحث و تبادل نظر با متخصصان و استادان به صورت مداوم و سالانه نظرسنجی مداوم و مستمر از افراد داخل و خارج مجموعه آموزشی فراهم کردن زمینه مشارکت نهاد خانواده، مدرسه، دانشگاه و جامعه شهامت در انتقاد از ایدئولوژی سلطه در تصمیم گیری های برنامه درسی توانمندسازی استادان در خودمختاری و استقلال در تصمیم گیری
		سیاست غنی سازی برنامه های درسی براساس محتوی دموکراتیک	تولید برنامه درسی با عنوان تربیت دموکراتیک گنجاندن تربیت دموکراتیک در آموزش های عمومی(GK) تدوین و تألیف متون و کتب درسی دموکراتیک گنجاندن بن مایه های دموکراسی در کتب درسی بازنگری و متناسب سازی محتوی با تربیت دموکراتیک

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			تدوین و طراحی محتوی مطابق با متدهای روز بازنگری و اصلاحات در کتب درسی توجه به تکثر فرهنگی و نژادی و موقعیت بومی دانشجویان
	راهبردهای برنامه درسی غیرمستقیم	توانمندسازی استادان در تسهیل گری آموزش شایستگی ها	آماده سازی استادان برای تسهیل گری در آموزش شایستگی ها تقویت توانایی راهبری استادان در فعالیت های گروهی توانمندسازی استادان در مقابله با موانع و محدودیت های آموزشی تسهیل گری در ایجاد و خلق تجربه های یادگیری تعیین تکالیف بر مبنای فعالیت مشارکتی
		تعیین میزان سنجش برنامه ها براساس نظر دانشجویان	مشارکت دانش آموزان در طراحی محتوی کتب درسی خلق فرصت برای توسعه کنش دموکراتیک یادگیرندگان ایجاد ظرفیت برای انتقاد در اهداف، محتوی و روشهای آموزشی

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			اجتناب از اتخاذ نقش ثانویه دانشجویان در سنجش برنامه ها نظرخواهی برنامه ریزان با روش بارش مغزی از دانشجویان توانمند تصمیم گیری درباره متون براساس میزان درک و یادگیری
	راهبردهای برنامه درسی غیررسمی(ضمنی)	تغییر در تفکر حاکم بر دانشگاه نسبت به فعالیت های فوق برنامه	طراحی فعالیت های دانشجویی با هدف تزریق روح دموکراتیک محدود ساختن کنترل بر فعالیت های دانشجویان توسط مسئولان آزادی انتخاب و اختیار به دانشجویان توسط مدیر و معاون دانشجویی تسهیل فضای مشارکت داوطلبانه توسط مسئولان واگذار کردن فعالیت های فوق برنامه به دانشجویان ایجاد فضای باز برای تشکیل انجمن های دانشجویی
		تعدیل و اصلاح برنامه ریزی های دانشگاه	برنامه ریزی و طراحی برنامه ها بر اساس فرهنگ مناطق

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			طراحی بر اساس معیارهای بومی و محلی استان ها ایجاد فرصت برای آزادی آکادمیک و استقلال دانشگاهی برنامه ریزی بر اساس ویژگی های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مناطق
	راهبردهای برنامه درسی بدون ساختار(پنهان)	تغییر در جو سازمانی و ساختار دانشگاه	انتخاب رئیس دانشگاه با رأی و اختیار استادان انتخاب روش مدیریت به سبک دموکراتیک و با رأی گیری تغییر بنیادی در محیط، فضا و ساختار ایدئولوژیک دانشگاه دقت در مکان یابی واحدهای دانشگاهی دقت در مکان یابی اعضا دانشگاه آزادی عمل به انجمن ها و شوراهای دانشجویی
		توانمندسازی رفتار و عمل دموکراتیک استادان	تأکید بر پایبندی به اصول دموکراتیک در عمل برگزاری کارگاه آموزشی برای عمل حرفه ای دموکراتیک استادان

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			تلاش برای شکل گیری شخصیت و رفتار دموکراتیک استادان تأکید بر رفتار کادر کلی تربیت معلم به خصوص آموزشگران
		توانمندسازی استادان در سطح نظر	کمک به رهایی ذهن و جان استاد از اسطوره های ضد دموکراتیک تغییر ساختار ذهنی استادان از دانای مطلق به شریک یاددهی آگاه ساختن استادان از تأثیر برنامه درسی پنهان در طراحی روش تدریس تقویت باورپذیری استادان به تربیت دموکراتیک آگاه ساختن استادان از تأثیرپذیری دانشجویان به روش الگویی
		گزینش استادان و کارکنان براساس معیار شایستگی	دقت در انتخاب و گزنینش استادان دارا بودن شایستگی های دموکراتیک شرط اساسی برای تمام کارکنان توجه به مؤلفه های شخصیتی در گزینش استادان برنامه های مداوم شایستگی ها در آموزش

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			ضمن خدمت برای همگان نظارت در انتخاب تمام کارکنان و پرسنل دانشگاه
راهکارهای برنامه درسی تربیت معلم	راهکارهای برنامه درسی رسمی	برگزاری دوره های آموزشی کوتاه مدت(ضمن خدمت)	برگزاری دوره آموزشی برای آشنایی با شیوه مشارکتی برگزاری دوره رسمی کوتاه مدت تربیت دموکراتیک طراحی دوره های ضمن خدمت با مشارکت استادان اجرای دوره های آموزشی کوتاه مدت با مشارکت استادان توجه به اصول دموکراتیک در انتخاب و تدوین محتوی آموزشی دوره ضمن خدمت
		توانمندسازی استادان در اجرای روشهای آموزش دموکراتیک	تأکید بر تعاملات دموکراتیک به جای سلسله مراتبی گنجاندن روش آموزش دموکراتیک در(PK)(CK)(PCK) آموزش دموکراتیک به تناسب مقطع و سن

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			تقویت دانش و آگاهی استادان در اجرای روشهای دموکراتیک توانمندسازی معلمان در اجرای فعالیت گروهی توانمندسازی معلمان برای تحقق همگرایی و مشارکت جمعی تأکید بر دیالوگ به جای مونولوگ ایجاد و خلق شریک یاددهی یادگیری در روشهای آموزشی آشناساختن مدرسان با روشهای دموکراتیک در تمام دروس آشناساختن دانشجویان با منطق و روشهای زیست دموکراتیک ایجاد نوآوری و خلاقیت در روشها مطابق متد روز
		تغییر چیدمان فضای فیزیکی کلاس درس	تغییر چیدمان صندلی ها از شکل موازی و افقی به دایره ای توجه به معماری و مکان کلاس های درس توجه به اهمیت فضامندی و مکان مندی کلاس

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			تغییر معماری کلاس از چهاردیواری یا مربع و مستطیل به دایره ای تغییر در جایگاه نشستن استاد و فاصله او با دانشجو تغییر چیدمان کلاس از حالت اتوبوسی به شکل دایره ای توجه به تأثیر فضای فیزیکی کلاس در تعاملات استاد و شاگرد آماده سازی محیط فیزیکی برای اجرای فعالیت های مشارکتی توجه به تأثیر فضای کلاس در زمانبندی و اجرای فعالیت گروهی
		توانمندسازی استادان در اجرای روشهای ارزشیابی	استفاده از روشهای ارزشیابی گروهی به جای فردی استفاده از روشهای ارزشیابی تکوینی، مداوم و مستمر استفاده از روشهای ارزشیابی فرایندی تشویق و ترغیب به خودارزشیابی توسط دانشجویان
	راهکارهای برنامه درسی غیرمستقیم	توانمندسازی استادان در بازنگری خلاقانه	تدوین متن یا یادداشت و ارائه آن توسط استاد در کلاس

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

		روشهای آموزشی	اشتراک گذاری سخنرانی ها و اخبار سیاسی اجتماعی در کلاس تشویق به انتقاد از مسائل سیاسی و اجتماعی موجود در جامعه تشویق به گفت و گو جهت تقویت و ارتقا سواد انتقادی در موضوع درسی چرخه ای شدن نقش استاد و دانشجو در هنگام تدریس سهیم کردن دانشجویان در محتوی و ادراه کلاس ارائه موضوع و محتوی به شیوه چالش برانگیز تشویق به دیدن شقوق مختلف موضوع درسی شجاعت نقادی و اخلاقی در روشهای آموزشی اتخاذ روش انتقادی به جای آموزش بانکی تحریک تفکر انتقادی در همه برنامه ها و روشهای آموزشی تلاش برای ساختارشکنی در اطاعت

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			کورکورانه از روشها و قوانین آموزشی تلاش برای حذف شیوه های فالبی، سنتی و خشک انضباطی در تدریس تشویق و تقویت انگیزه و اراده استادان برای بکارگیری تفکر انتقادی
		توسعه توانمندی های استادان در برنامه ریزی و حل مسأله	ایجاد چالش های ذهنی دانشجو به منظور مشارکت بیشتر اجتناب از الگوی یکسان و یکنواخت در آموزش تمام دروس تلاش برای ایجاد یک برنامه آموزشی مسئله محور مسئولیت پذیری در پاسخگویی به سؤالات دانشجویان اجتناب از به حاشیه رانده شدن دانشجو در برنامه ریزی تقویت و ترویج روحیه سؤال محوری و تردید محوری تفویض اختیار به انشجویان برای ایجاد اعتماد تشویق و حمایت دانشجو در مشارکت های علمی

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			تشویق به شرکت در فعالیت های فوق برنامه برای تقویت روحیه نظم پذیری ترغیب به مشارکت در فوق برنامه ها برای پیشبرد اهداف عالی
	راهکارهای برنامه درسی غیررسمی(ضمنی)	ترویج فرهنگ مشارکت در فعالیت های فوق برنامه	برگزاری همایش های مختلف برای تقویت مسئولیت پذیری دانشجو به رسمیت شناختن دانشجو برای مشارکت اختیاری و داوطلبانه امتیاز و تشویق به عنوان عامل انگیزشی برای شرکت در فعالیت ها
		توانمندسازی استادان در هدایت علایق و نیازهای یادگیرندگان	ایجاد فضایی دوستانه و صمیمی برای فعالیت های انفرادی توجه به اصل آزادی انتخاب و نیازهای دانشجویان فراهم کردن زمینه مناسب برای پرورش خلاقیت و مهارتهای فردی شناسایی دانشجویان توانمند و بسترسازی برای بروز خلاقیت و توانایی آنها

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

	راهکارهای برنامه درسی بدون ساختار(پنهان)	آگاه سازی استادان از پیامدهای اجرای برنامه درسی در کلاس	تشویق به مشورت و نظرخواهی از متخصصان برای ارزیابی شیوه تدریس آگاهی از نقاط کور برنامه اجرا شده خود نظرسنجی از دانشجویان درباره برنامه اجرا شده تشویق و ترغیب به تبادل نظر با همکاران در اجرای روشهای دموکراتیک
		توانمندسازی استادان در تعامل با دانشجویان	تشویق به پذیرش کثرت گرایی در گفت و گو ایجاد فضایی امن برای گفت و گو در کلاس و مدرسه گفت و گو با دانشجویان و بیان فواید تربیت دموکراتیک گفت و گو و نیازسنجی دانشجویان درباره محتوی و اجرای برنامه درسی آگاه کردن دانشجویان از پیام های پنهان محتوی و تصاویر کتب درسی اتخاذ رویکرد متواضعانه و نه متکبرانه در روابط با دانشجویان

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]

			ساختارشکنی روابط سلطه آمیز حاکم بر کلاس درس ایجاد فرصت برای بیان آزادانه اندیشه ها و داد و ستد ایده ها با دانشجویان ارتقا و تقویت مهارتهای تعامل با دانشجویان آگاه کردن دانشجویان برای رهایی از ساختارهای ضد دموکراتیک
		توانمندسازی استادان در استفاده از ظرفیت فضای مجازی	استفاده از وسایل کمک آموزشی به مثابه شریک یاددهی یادگیری برگزاری سمینار، کارگاه و دوره آموزشی برای ارتقا سواد فناورانه استادان تشویق استادان به فعالیت در فضای مجازی جهت آموزش دموکراتیک ترغیب به استفاده از فضای مجازی برای آموزش فرهنگ دموکراتیک روشنگری سیاسی اجتماعی با هدف تأثیرپذیری دانشجویان

[Downloaded from isoedmag.ir on 2026-11-18]